

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет

СОЦІАЛЬНА РОБОТА У ГРОМАДАХ

Методичні рекомендації
до самостійної роботи студентів

**VIVERE!
VINCERE!
CREARE!**

Київ 2013

УДК 316.356.2 (076.5)
ББК С 561.511
С 692

Укладач *Т. В. Петренко*

Рецензенти: *І. М. Ковчина*
В. М. Шевченко

Затверджено на засіданні методично-редакційної ради Національного авіаційного університету (протокол № від . .2013 р.).

Соціальна робота у громадах: методичні рекомендації до
С 692 самостійної роботи / уклад. Т. В. Петренко. – К. : НАУ, 2013. – 52 с.

Видання включає перелік лекційних тем до кожного модуля, матеріали для практичних занять, питання для контролю і самоконтролю, тематику рефератів, методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів, словник основних термінів і понять, список літератури.

Для студентів напряму підготовки 6.130102 «Соціальна робота».

ЗМІСТ

Вступ	4
Модуль I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ГРОМАДАХ.....	6
<i>Тема 1.</i> Уявлення про громаду та робота в ній	6
<i>Тема 2.</i> Побудова та розвиток в громаді	11
<i>Тема 3.</i> Соціальні служби та форми роботи з населенням в громадах зарубіжних країн	14
<i>Тема 4.</i> Моделі соціальної роботи в громаді	18
Модуль II. ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ У ГРОМАДАХ.....	24
<i>Тема 1.</i> Правові засади залучення громадян до участі в житті громади	24
<i>Тема 2.</i> Функції і стратегії діяльності соціальних працівників у громаді	31
<i>Тема 3.</i> Планування та реалізація соціальних програм у громаді	35
<i>Тема 4.</i> Етика соціальної роботи в громаді	38
<i>Тема 5.</i> Розробка і впровадження соціальних проектів на локальному рівні	42
Основні терміни і поняття	47

ВСТУП

Становлення громадянського суспільства в Україні, поява різних соціальних служб, відродження волонтерства вимагають активного пошуку нових підходів, напрямів та технологій у вирішенні соціальних проблем різних груп населення. Реалізація численних соціальних проектів та громадських ініціатив на локальному рівні є свідченням того, що одним із головних напрямів соціальної діяльності стає соціальна робота у громаді – один із трьох основних методів соціальної діяльності, крім індивідуальної та групової.

Робота у громаді – це діяльність спільноти заради визначення і вирішення своїх проблем, покращення рівня свого життя. Для такої діяльності нам необхідні висококваліфіковані кадри, які б володіли необхідними уміннями і технологіями активізації і організації громади.

Кредитно-модульна система організації навчання й забезпечення систематичного контролю якості та рівня знань студентів, упроваджена в Національному авіаційному університеті, передбачає послідовне та систематичне засвоєння студентом матеріалу навчальних модулів. Якість роботи, рівень отриманих знань та набутих навичок оцінюється безперервно протягом семестру.

Навчальна дисципліна «Соціальна робота у громадах» складається з двох модулів:

- модуль 1 – «Теоретичні основи соціальної роботи у громадах»;
- модуль 2 – «Правові та етичні засади роботи у громадах».

Ці модулі пов'язані між собою завданнями вивчення запропонованого курсу.

У результаті опанування курсу студенти отримають **знання** про:

- сучасні підходи до трактування поняття «громада»;
- зарубіжний досвід соціальної роботи в громаді;
- правові засади соціальної роботи в громаді;
- концепції та моделі соціальної роботи в громаді;
- особливості її ресурсного забезпечення;
- організацію соціальної взаємодії в громаді;

та оволодіють **уміннями**:

- складати карту громади;
- добирати інструментарій для визначення проблемно-потребового

поля членів громади;

- організовувати ініціативні групи в громаді;
- визначати необхідні соціальні послуги для членів громади;
- розробляти соціальні проекти та здійснювати їх моніторинг та оцінку;
- використовувати різні форми партнерства у межах громади.

Запропоновані методичні рекомендації мають на меті допомогти студентам набути знання та сформувати уміння про соціальну роботу у громаді. Вони являють собою систематизований виклад лекційних тем до кожного модуля, матеріали для практичних занять, рекомендації щодо розкриття питань плану, питання для контролю і самоконтролю, тематику доповідей, рефератів, словник основних понять, а також список рекомендованої літератури до кожної теми.

Всі види навчальних робіт є обов'язковими для кожного студента. Їх виконання у повному обсязі допоможе засвоїти навчальний матеріал, оволодіти теоретичними знаннями та набути практичних навичок, які передбачені програмою навчальної дисципліни.

У цілому, сподіваємося, що запропоновані методичні рекомендації допоможуть студентам напряму підготовки 6.130102 «Соціальна робота» засвоїти теоретичний матеріал і дадуть можливість творчо підійти до розуміння і вирішення різноманітних соціальних проблем у громадах.

Модуль 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ГРОМАДАХ

Тема 1. УЯВЛЕННЯ ПРО ГРОМАДУ ТА РОБОТА В НІЙ

1. Поняття громади (общини, спільноти).
2. Типи громад.
3. Межі та функції громади.
4. Структура громади: формальні та неформальні характеристики.
5. Робота в громаді: український контекст.

Розмірковуючи над поняттям «громада», слід звернутися до Оксфордського тлумачного словника А.С.Хорнбі, в якому громада (community) визначається як група людей, що об'єднана спільним походженням, расою, соціальним станом, релігійними переконаннями та місцем проживання – районом, населеним пунктом тощо, де розташована низка соціальних інститутів: сім'я, школа, церква, організації сфери дозвілля та медицини.

У соціології громада переважно розглядається як спільнота - об'єднання людей з метою соціальної взаємодії. В основі утворення й функціонування соціальних спільнот лежать різноманітні чинники, особливості, ознаки: суспільний поділ праці, сфера й характер діяльності, стабільність інтересів, потреб, цілей, завдань; походження, культури, менталітет.

Громада – це групова соціальна спільнота, члени котрої поділяють єдину територію, об'єднані повсякденними регулярними стосунками. Вона відрізняється від інших спільнот індивідуальністю та емоційністю внутрішніх зв'язків, що обумовлюється родовими, сусідськими та товариськими взаємостосунками, культурою, замкнутістю системи.

Зарубіжні вчені поділяють громади за такими рисами (типами):

1. **Громада зі спільними рисами** може базуватися на таких речах, як спільна етнічна група, спільна релігія, спільна культура або спільна мова.

2. **Громада зі спільними інтересами** базується на можливості поділяти інтереси у спільних предметах, ідеях та діяльності. Сюди відносяться приклади бізнесової громади, наукової громади та мистецької громади.

3. Громада зі спільними потребами базується на необхідності поділяти спільні проблеми та потреби. Деякі приклади включають громаду людей з зоровими вадами (Софія у Львові), малозабезпечених людей, або інвалідів чи ветеранів війни.

4. Географічна громада базується на певній географічній місцевості, в межах якої люди живуть і мають соціальну взаємодію та спільну психологічну totoжність.

У нашій країні офіційно вживають поняття «територіальна громада». Конституція України розглядає її як первинний суб'єкт місцевого самоврядування.

У ст. 1 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997) визначено, що територіальна громада - це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

Однак вітчизняними вченими це визначення вважається дещо формальним вже хоча б тому, що проста сукупність мешканців населеного пункту, не поєднаних жодними іншими інтересами, не може становити ефективну громаду. Мешканці населеного пункту, формально отримавши визначення «територіальної громади» за формою, навряд чи одразу ж можуть стати нею за суттю. Громада повинна мати, крім спільного простору проживання, ще й цілий ряд інших спільних інтересів: інфраструктуру, потребу в послугах певної якості та їх задоволення, відчувати свою визначальну роль у виробленні місцевої політики тощо.

При вивченні даної теми слід звернути увагу на такі підходи до розуміння громади як:

- соціологічний;
- політико-правовий;
- соціально-педагогічний.

За свідченнями істориків, первісні громади утворилися на південно-українських землях Київської Русі. В українських письмових джерелах вони згадуються як верв, мир, село.

У 1530 - 1540-х роках українське міщанство, спираючись на досвід об'єднання зусиль для вирішення різних проблем, що існував у сільських громадах та цехових ремісничих групах, створює у Львові та Луцьку братства - національно-релігійні організації міщан, духовенства та

селян. Організаційно вони, як і всі подібні утворення, будувалися на основі волевиявлення окремих осіб, що, за свідченням С.Войтовича та Л.Гурської, дає підстави говорити про них, як своєрідні громади. Однією з провідних форм функціонування братств були зібрання. На них обиралася старшина – «старші брати», які відповідали за організаційну та фінансову роботу братств, обговорювалися різноманітні питання просвітницької та філантропічної діяльності.

Свою головну мету братчики бачили у збереженні етнічної самобутності українського народу. Провідним засобом для її досягнення вони вважали культурно-просвітницьку діяльність. Тому однією з найважливіших турбот українських братств була шкільна справа.

Педагогічні погляди діячів братських шкіл були проникнуті гуманістичними ідеями, що відбилося в організації навчального та виховного процесів. Ставлення вчителя до учня засновувалося на визнанні успіхів останнього. Велику увагу братства приділяли соціальній підтримці найменш захищених представників суспільства - старих, інвалідів, бездомних, сиріт.

Найбільш активно в українських письмових джерелах XV-XIX ст. згадується селянська громада з її звичасвим правом та своєрідними традиціями соціальної підтримки бідних і знедолених. Сільська громада, зберігаючи певну спадкоємність з давньоруською общиною, відіграла роль станової організації селянства, що регулювала усі аспекти його життєдіяльності. Її характерною рисою була взаємодопомога, яка виявлялася у численних формах та обрядах життєвого циклу від народження людини до її поховання. Заснована на відповідальності членів громади «один за одного», взаємодопомога в громаді забезпечувала колективний захист честі й власності кожного члена громади.

З кінця 50-х років XIX століття в Україні набуває розвитку національно-визвольний рух у вигляді напівлегальних культурно-освітніх організацій (гуртків), які називалися «Громадами». Вони об'єднували прогресивних представників української інтелігенції. Діяльність громад проявилася найвиразніше через видавничу, просвітницьку роботу серед народу, зокрема в читанні лекцій, організації курсів, гуртків.

Важливу роль у соціально-культурному розвитку сільських громад відіграло також товариство «Просвіта». Засноване у 1868 році групою львівських студентів під проводом Анатолія Вахнянина та Омеляна

Огоновського, воно ставило своєю метою підвищення культурного та освітнього рівня селянства.

У 60-80 роки ХХ ст. в Україні, як складовій СРСР, починається організація соціально-педагогічної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями за місцем проживання (у сімейно-сусідських спільнотах). Основними складовими системи соціально-педагогічної роботи за місцем проживання стають державні заклади (школи, позашкільні, культурно-освітні, спортивні заклади тощо), сім'я та громадськість. Саме у 60-і роки з метою створення умов для організації змістовного дозвілля дітей та молоді починають працювати кімнати школярів при житлово-експлуатаційних конторах. Разом з цим, переважно у мікрорайонах великих міст, починають створюватися підліткові клуби за місцем проживання як осередки соціально-педагогічної роботи з дітьми та сім'ями у межах територіальної громади.

Соціально-економічні зміни, які відбулися в Україні на початку 90-х років, курс держави на побудову громадянського суспільства, сприяли переосмисленню соціально-педагогічної роботи в країні. У 1993 році започатковано створення соціальних служб для молоді, які сьогодні є тими державними структурами, що реалізують соціальну політику шляхом надання різних видів допомоги та соціальних послуг дітям, молоді та сім'ям саме у межах територіальних громад. Для забезпечення різних напрямів соціальної роботи з населенням створено різноманітні спеціалізовані соціальні служби: кризові центри, центри соціальної реабілітації для дітей та молоді з обмеженими функціональними можливостями, центри сім'ї, клубні об'єднання за місцем проживання тощо.

Отже, в Україні ми маємо багатий історичний досвід соціальної роботи в громаді, який формувався протягом кількох століть. Більшість традицій та форм такої роботи в громаді збереглися й донині з окремими видозмінами та вдосконаленнями. Тому сьогодні діяльність фахівців соціальної сфери, які реалізують різноманітні соціальні програми у різних спільнотах, має, перш за все, базуватися на знанні історичних витоків добродійної, соціально-просвітницької та соціально-культурної роботи українських громад.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Як визначається громада у працях зарубіжних науковців?
2. Проаналізуйте різні підходи до трактування громади.

3. Охарактеризуйте територіальну громаду в Україні.
4. Охарактеризуйте соціальну підтримку у перших українських громадах.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Складіть порівняльну таблицю визначень поняття «громада».
2. Охарактеризуйте громаду за такими базовими характеристиками:
 - спільні ознаки;
 - мережа взаємовідносин;
 - спільність дій.
3. Охарактеризуйте сучасні підходи до розуміння громади, наведіть приклади.
4. Охарактеризуйте взаємозв'язки у громаді за Джуді Боп.
5. Розкажіть про діяльність громадських організацій, які діють на території громади, де ви проживаєте.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Поняття та види громад.
2. Громади Лівобережної України.
3. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні.
4. Традиційні громадські спільності.
5. Виникнення громад та їх роль у відродженні України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батанов О.В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні. Монографія. – К., 2001. – 260 с.
2. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. – К., 2005. – 176 с.
3. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: Метод. Матеріали для тренера / О.В. Безпалько та інші; Під заг. ред. І.Д. Звереві. – К.: Наук. світ, 2004. – 69 с.
4. Побірченко Н.С. Педагогічна і просвітницька діяльність українських громад у другій половині XIX – на початку XX століття. Кн. 1.: Київська громада. – К.: Наук. світ, 2000. – 307 с.
5. Семигіна Т.В. Робота в громаді: практика й політика. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 180 с.

Тема 2. ПОБУДОВА ТА РОЗВИТОК В ГРОМАДІ

1. Розвиток соціальної роботи в громаді.
2. Фази розвитку соціальної роботи.
3. Тактики й техніки, які застосовують для втручання при роботі в громаді.
4. Теоретичні основи соціальної роботи в громаді.

Розвиток роботи в громаді як професійної діяльності знайшов відповідне відображення у соціальній політиці багатьох держав у другій половині ХХ століття. В Україні її частіше називають «соціальна робота з громадою», «соціальна робота в громаді».

Вивчивши і узагальнивши досвід зарубіжних країн, можна виділити цілу низку форм соціальної роботи в громаді, а саме: надання соціальних послуг за місцем проживання, вивчення проблем громади, підготовку експертних висновків, звернення щодо отримання субсидій для громади, робота із засобами масової інформації, переговори, угоди, проведення масових заходів, вжиття заходів через законодавчі чи виконавчі органи влади.

Зміст роботи в громаді фахівці розглядають як процес допомоги у самовдосконаленні громад. Практична соціальна робота в громаді ґрунтується на кількох засадах. По-перше, громадяни мають право брати безпосередню участь у виробленні рішень, які впливають на їхнє життя. По-друге, якщо громадян забезпечити належною інформацією, вони візьмуть участь у процесі вироблення рішень. По-третє, якщо голосу громади не чути, це означає, що громадяни не обізнані з процесом вироблення рішень або цей процес несправедливий.

Процес розвитку роботи в громаді подібний до процесу індивідуальної соціальної роботи. Мова йде про контакти, аналіз, планування, роботу з групами в громаді, вихід за межі громади, залучення засобів масової інформації тощо. Хоча вчені виділяють такі три фази розвитку роботи в громаді:

- 1) організація груп та служб у громаді;
- 2) розвиток професіоналізму та компетентності у членів громади, як співробітників так і волонтерів;
- 3) боротьба за зміни, зокрема зміни в соціальній політиці.

Вченими прийнято також розрізняти три рівні роботи в громаді:

- 1) базова або робота за місцем проживання з окремими людьми, сім'ями та групами, а також самостійна діяльність місцевих

мешканців;

2) робота місцевих агенцій або між агенціями, тобто діяльність, очолювана органами влади та/або організована іншими структурами;

3) регіональна та національна робота з планування громад.

Робота в громаді, хоча й має ті ж складові, що й індивідуальна соціальна робота — визначення проблеми, складання плану втручання, втручання та його оцінювання, проте ґрунтується на інших методах та підходах. Аби зрозуміти різницю, спробуємо уявити собі, яким чином реагуватимуть на виявлені проблеми насилля над дітьми соціальні працівники, котрі займаються індивідуальними справами, й соціальні працівники, зайняті роботою в громаді. Якщо перші розв'язуватимуть проблему конкретної дитини чи групи дітей, то другі — можуть сприяти виникненню нових спеціалізованих служб, вдатися до роз'яснювальної роботи через засоби масової інформації, влаштовувати бойкоти й протести тощо.

Проведення конкретних заходів залежить від обраної громадою разом з працівниками стратегії і тактики дій. Загалом, у літературі із соціальної роботи тактики роботи в громаді поділяють на три групи: співпраця, проведення кампаній, боротьба.

Власне, поняття тактик характеризують зв'язки між тими, хто прагне діяти задля змін у громаді (одна система), й тими, на кого спрямовані такі дії, на кого чинять тиск (інша система). Вибір тактики втручання залежить від ситуації у громаді.

Співпраця передбачає робочі стосунки, коли дві системи домовляються про те, що зміна мусить відбутися. Тоді як протистояння означає незгоду між двома системами. Тактику *кампанії* використовують у разі, коли тих, на кого спрямовані дії, потрібно переконати у важливості змін, і між двома системами збережено можливість для комунікацій. Ефективність проведеної кампанії може визначати, якою буде подальша тактика - обопільною або ж змагальною. Тактику *протистояння* залишають на той випадок, коли не можна вдатися до інших двох.

Тактика співпраці спирається на використання таких методів чи напрямів діяльності, як упровадження змін та розвиток потенціалу (участь у процесі змін, насаження). Тактика кампанії включає в себе навчання; переконання та лобювання; звернення до ЗМІ. До арсеналу тактики протистояння належать: проведення переговорів; організація масових акцій як законних (наприклад, демонстрацій), так і незакон-

них (наприклад, акцій громадської непокори); показові судові процеси. Фактично у рамках трьох доволі широких різновидів тактик виділяють більш вузькі види діяльності, які вимагають від працівників у громаді відповідних знань, навичок та поведінки.

При виборі тактики діяльності необхідно взяти до уваги відповіді на такі запитання:

- Якими є поточні завдання діяльності, спрямованої на зміни?
- Як сприймають ініціатори змін контролюючу та владну систему в громаді?
- Як сприймають ініціатори змін систему клієнтів?
- Які ресурси потрібні і які доступні для кожного можливого варіанта тактик?
- Виникнення яких етичних дилем можливе при виборі того чи іншого різновиду тактики?

Поширеним методом обрання тактики й стратегії діяльності є метод п'яти стовпчиків, тобто визначення мети, можливих союзників та опонентів/противників змін, наявних ресурсів (матеріальні, людські, система зв'язків), пріоритетів та об'єктів впливу (первинні та вторинні), а також тактик діяльності.

Для розуміння ресурсів громади важливо пам'ятати про таке поняття, як «соціальний капітал», яке за своєю суттю охоплює сукупність недержавних та некомерційних суб'єктів соціального життя, мережу їхніх взаємозв'язків, цінності і норми, яких вони дотримуються, а також різні види діяльності, здійснювані ними з власної ініціативи в рамках сформованої мережі зв'язків та з дотриманням усталеної системи цінностей і норм.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Охарактеризуйте основні складові соціальної роботи в громаді.
2. На що мають бути спрямовані дії спеціалістів соціальної сфери, які працюють в громаді?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Визначте і порівняйте підходи до розв'язання соціальних проблем у громаді.
2. Дайте характеристику соціологічним методам оцінки потреб громади. Визначте їх переваги і недоліки.
3. Як трактують поняття «ініціатива», «ініціативність» вітчизняні і

зарубіжні вчені?

4. Наведіть приклади ініціатив та результати їх впровадження, які були започатковані жителями територіальної громади, членом якої ви є.

5. Визначте види ресурсів соціальної роботи в громаді.

6. Поясніть, у чому відмінність між ресурсами соціальної роботи та ресурсами соціальної роботи в громаді?

7. Складіть і поясніть структурно-логічну схему теоретичних основ соціальної роботи в громаді.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Основні підходи соціальної роботи у громаді.

2. Методи визначення соціальних проблем у територіальній громаді.

3. Актуальні методи соціальної роботи у громаді.

4. Волонтерська допомога – один із важливих методів соціальної роботи у громаді.

5. Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батанов О.В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні. Монографія. – К., 2001. – 260 с.

2. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. – К., 2005. – 176 с.

3. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: Метод. матеріали для тренера / О.В. Безпалько та інші; Під заг. ред. І.Д. Звереві. – К.: Наук. світ, 2004. – 69 с.

4. Демидова Т.Е. Социальная работа: теория и практика. – М.: Экон-Информ, 2003. – 246 с.

5. Семигіна Т.В. Робота в громаді: практика й політика. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 180 с.

6. Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 574 с.

Тема 3. СОЦІАЛЬНІ СЛУЖБИ ТА ФОРМИ РОБОТИ З НАСЕЛЕННЯМ В ГРОМАДАХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

1. Типи соціальних служб у громаді.

2. Зміст та форми роботи громадських центрів (Community

Centers) в Америці, Канаді, Англії.

3. Реалізація різних форм соціокультурної анімації в культурно-дозвілєвих центрах.

4. Роль сімейних центрів в організації соціальної роботи на рівні громади.

5. Характеристика інноваційних інституцій та форм соціальної роботи в громаді в окремих європейських країнах.

Загострення соціальних проблем у Європі в ХІХ ст. обумовило широке поширення суспільної благодійності, яка виражалася у наданні допомоги нужденним людям волонтерами, а пізніше їх добровільними об'єднаннями. Кульмінацією суспільної благодійності став рух сеттльмент-центрів, який виник в Англії і пізніше поширився у США.

Його засновником вважають протестантського священника Самуела Барнета, який у 1884 році відкрив у бідній частині Лондона благодійний заклад Тойнбі-Хол, що став центром соціальної допомоги для місцевого населення. Цей заклад існував за рахунок приватних пожертвувань. Тойнбі-Холл дав поштовх до створення більше ніж 400 благодійних установ у англійських та американських містах, які стали називати сеттльментами. У переважній більшості з населенням в сеттльмент-центрах працювали студенти, які оселялися в найбідніших кварталах Лондона, а пізніше в багатьох міських районах по всій Великобританії, щоб на собі відчути всі незручності бідності і проводити соціальну роботу на місцях. Вони були провідниками освіти, різних видів культурної діяльності, помічниками місцевих жителів у вирішенні радикальних соціальних проблем.

Протягом перших десятиліть працівники сеттльментів перетворювали громади в політичну силу. Саме завдяки їх активній діяльності були прийняті закони про дитячу працю, громадське здоров'я, дитячі садочки, були започатковані служби тимчасових нянь, розбивка місцевих парків та створення ігрових майданчиків для дітей, різноманітні гуртки для самоосвіти дорослих. Програми діяльності сеттльмент-центрів були спрямовані на допомогу в отриманні роботи, надання медичних послуг, організацію дозвілля та впровадження різних форм неформальної освіти серед членів громади.

Отже, наведені факти свідчать про те, що саме в сеттльментах зародилися окремі напрями та форми соціальної роботи на рівні громади, а самі сеттльменти стали прабатьками багатьох сучасних

інституцій, які успішно функціонують у територіальних та етнічних громадах різних країн.

Одними з найпоширеніших серед них є громадські центри (Community Centers), які активно діють в громадах США, Канади, Великобританії, Німеччини, Швейцарії та інших європейських країн. Зміст та форми їх роботи обумовлені потребами різних груп населення громади. Пріоритетними напрямками діяльності в таких центрах є освітній, дозвіллевий та оздоровчий. Зазвичай вони орієнтовані на роботу з різними віковими групами.

Окрім громадських центрів традиційною соціальною інституцією в громадах є також сімейні центри. Зазвичай, вони створюються на муніципальному рівні з метою зміцнення стосунків між дорослими та дітьми, налагодження між ними атмосфери взаєморозуміння та підтримки, розв'язання конфліктів у родині. У цих центрах проводяться спеціальні тренінги та заняття для батьків, організуються різноманітні форми сімейного проведення дозвілля, можуть надавати послуги психологи, психотерапевти, медичні працівники, юристи.

З метою надання соціально-педагогічної допомоги підліткам у кризових ситуаціях, за ініціативи громадськості спочатку у Відні, а пізніше в інших містах країни, були відкриті інформаційні центри. Головна мета їх діяльності - допомогти молодим людям у критичній ситуації та застерегти від небажаних вчинків. Тут практикуються індивідуальні та групові форми роботи з молоддю, які проводять психологи, соціальні працівники, юристи, представники місцевих поліцейських відділень.

На початку 80-х років у деяких регіонах Великої Британії почали з'являтися Центри Розвитку Громадського Виховання, які активно залучали до спільної діяльності не лише формальні інституції, а й неформальні молодіжні організації.

Ще однією інституцією, яка дуже поширена в громадах зарубіжних країн, є культурно-дозвіллевий центри (рекреаційні центри, центри дозвілля, громадські кампуси, «сонячні центри»). Особливо активно діють такі центри в містах Франції, де інтенсивно розвивається такий напрям соціальної роботи як соціально-культурна анімація. Соціокультурна діяльність у цих центрах спрямована на те, щоб стимулювати саморозвиток людей через оволодіння різними видами творчості: ліплення, живопису, мистецтва пантоміми, театру, співу тощо. Для проведення такої роботи у Франції готують спеціальних фахівців -

аніматорів, які активно співпрацюють з соціальними працівниками, активістами та волонтерами в громаді.

Ще одним досить поширеним соціальним інститутом у громадах є різноманітні клуби. Вони виникли на початку ХХ століття як клуби мікрорайонів і особливого поширення набули у місцях з найбільш вираженим характером соціальних конфліктів. Такі клуби мають низку загальних характерних рис:

- виникають в однорідних кварталах міста, де міцні традиції та зв'язки громади;
- мають на меті створення умов для самовираження особистості;
- зміст і програми клубів мікрорайону визначаються самим життям, вимогами щоденної реальності.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Які традиційні соціальні інститути забезпечують соціальну роботу з населенням в громадах за кордоном?
2. Здійсніть порівняльний аналіз змісту їх роботи.
3. Доберіть свої приклади соціальної роботи у громаді в зарубіжних країнах.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Визначте види соціальних інститутів та форми роботи з населенням у громадах зарубіжних країн. Наведіть приклади.
2. Підготуйте інформаційні повідомлення щодо особливостей соціальної роботи в громадах зарубіжних країн. Визначте можливості запровадження міжнародного досвіду в практику вітчизняної соціальної роботи в громаді.

ТЕМИ РЕФЕРАТИВ

1. Виникнення і діяльність сеттльмент-центрів.
2. Діяльність громадських центрів в США, Великобританії, Німеччині, Швейцарії.
3. Діяльність сімейних центрів у європейських країнах.
4. Діяльність Центрів Розвитку Громадського Виховання у Великобританії.
5. Виникнення культурно-дозвіллевих центрів у зарубіжних країнах.
6. Робота молодіжних волонтерських шкіл у Данії.

7. Досвід соціальної роботи з молоддю у країнах ближнього зарубіжжя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. – К., 2005. – 176 с.
2. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: Метод. матеріали для тренера / О.В. Безпалько та інші; Під заг. ред. І.Д. Звереві. – К.: Наук. світ, 2004. – 69 с.
3. Демидова Т.Е. Социальная работа: теория и практика. – М.: Экон-Информ, 2003. – 246 с.
4. Ковчина І.М. Сучасні технології соціальної роботи за рубежом. Навчально-методичний посібник / За заг. ред. А.Й.Капської. – К.: Логос, 2001. – 96 с.
5. Поліщук В.А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід. Посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 184 с.
6. Семигіна Т.В. Робота в громаді: практика й політика. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 180 с.
7. Тюптя Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 574 с.

Тема 4. МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ

1. Практична робота в громаді: класифікація Д. Ротмана.
2. Сучасні класифікації моделей соціальної роботи у громаді.
3. Організація територіальної та віртуальної громад.
4. Організація догляду в громаді.
5. Організація громад за інтересами та етнічних громад.

Вперше у 1968 році Д. Ротман запропонував три моделі роботи в громаді, а саме:

- місцевого розвитку або розвитку населеного пункту;
- соціального планування;
- соціальної дії.

Модель **місцевого розвитку** розглядають як організовані зусилля людей щодо поліпшення умов життя в громаді та здатності людей до участі в цьому житті. До нього належать демократичні процедури, добровільна співпраця, самопомога, розвиток місцевих лідерів та навчальні програми.

Модель **соціального планування** зосереджена на технічному процесі розв'язання проблем у таких сферах, як правопорушення, забезпечення житлом, проблеми психічного здоров'я. Основу цієї моделі, що спирається на програмний розвиток, становить раціональний, ретельно спланований та контрольований процес змін, спрямований на забезпечення послугами членів громади.

Соціальне планування полягає в тому, що громади отримують змогу самостійно вибрати метод визначення, над чим повинна працювати місцева влада. Для цього можуть бути використані різні форми залучення громадськості до обговорення планів розвитку населеного пункту. (Наведіть приклади форм роботи і проаналізуйте їх).

Модель **соціальної дії** передбачає існування вразливих груп населення, котрі потребують сприяння в організації задля висування власних вимог до ширшої громади. Така модель спрямована на перерозподіл влади, ресурсів, зміну порядку ухвалення рішень у громаді та політики формальних структур.

Ці напрями практичної діяльності призначені для того, щоб правильно зорієнтувати людину, котра прагне щось змінити в громаді.

Слід також зупинитися на восьми базових моделях практичної роботи в громаді, які визначені в американській «Енциклопедії соціальної роботи» (1995), котру у США вважають настільною книгою соціальних працівників:

- організація сусідів та громадськості;
- організація функціональних громад;
- соціальний та економічний розвиток громади;
- соціальне планування;
- розвиток програм та зв'язків у громаді;
- політичні та соціальні дії;
- коаліції;
- соціальні рухи.

Автори характеризують виділені ними моделі за такими параметрами, як очікувані результати, проблеми, на розв'язання яких спрямована діяльність, об'єкти і суб'єкти дій. Ці моделі відображають розмаїття форм участі соціального працівника в розвитку громади та захисті інтересів її членів.

Варто звернути увагу на ще одну групу моделей, дотичних до соціальної роботи в громаді:

- модель запобігання злочинності на рівні громади;
- модель формування здорового способу життя;
- модель відродження громади;
- модель виробництва;
- модель наснаження (імпаурменту) громади.

Як видно з наведеної вище інформації щодо моделей роботи в громаді, цей вид діяльності відзначається різноплановістю й складністю підходів.

Існують чотири моделі соціальної роботи у територіальній громаді, названі переважно на честь того, хто був ініціатором такої діяльності:

- модель організаційних зв'язків (*модель Чевіза*);
- модель зустрічей у домівках (*модель Росса*);
- модель коаліцій (*модель Алінського*);
- модель соціальних мереж (заснована на релігійних традиціях, центром допомоги виступає церква або синагога).

Названі моделі дають базові уявлення про організацію громади, проте сам процес не є статичним. Він виходить з потреб людей та конкретної ситуації, з якою вони борються. У цілому ці моделі відрізняються не тільки за методами роботи, а й за двома ключовими параметрами:

- кількістю місцевих організацій, груп, утворень тощо, які діють у громаді;
- силою та глибиною соціальних зв'язків між цими організаціями, а також людьми у громаді.

Соціальному працівникові при виборі моделі необхідно ретельно проаналізувати, що відбувається в громаді. Якщо, наприклад, у громаді небагато або зовсім немає асоціацій, а відданість і зв'язки нерозвинуті, то, напевне, краще вдатися до моделі, запропонованої Чевізом. З іншого боку, модель Росса більше пасує до ситуації, коли також немає великої кількості організацій, але соціальні зв'язки та відданість громаді є значними. Якщо поміж численними асоціаціями в громаді бракує зв'язків, то доречніше зупинитися на моделі Алінського. У випадку існування багатьох асоціацій із сильними зв'язками між собою варто звернутися до моделі соціальних мереж.

Догляд в громаді передбачає надання комплексної допомоги вразливим групам населення за місцем проживання, зокрема цілісної низки («пакета») соціальних послуг за місцем проживання,

організацію неформального догляду, активне залучення користувачів послуг. Власне, ця модель ґрунтується на ідеї плюралізму соціального захисту, переплетенні державних служб із громадським піклуванням.

Розвиток догляду в громаді пов'язують з деінституціалізацією, тобто вивільненням пацієнтів (насамперед психіатричних лікарень), ув'язнених чи людей, залежних від догляду за ними у стаціонарних установах. Цей процес, розпочатий у різних країнах у 1970-х роках, ґрунтується на розумінні того, що люди літнього віку, діти-сироти, люди з функціональними обмеженнями та проблемами психічного здоров'я можуть отримати необхідні їм послуги за місцем проживання, у родині чи у спеціальних службах у громаді.

Догляд у громаді – це служби, проекти й програми, спрямовані на забезпечення різнопланових потреб соціально вразливих груп людей за місцем проживання.

Організація громади за інтересами передбачає досягнення того, що значна кількість людей погоджується з причинами проблеми і погоджується з певними кроками щодо її розв'язання. Визначення проблеми вимагає тактичних переговорів з потенційними активістами громади. Коли ж досягнуто спільних інтерпретацій, тоді можна говорити про утворення громади. Згодом такі спільні інтерпретації породжують спільні цінності, які в свою чергу можуть привести до формування спільної культури. Цей процес особливо яскраво спостерігається, коли громада за інтересами переростає у соціальний рух.

Що стосується роботи з етнічними громадами, то потрібно пам'ятати: людей часто відносять до певних громад незалежно від їхнього власного вибору. Колір шкіри, релігія, прізвище, етнічне походження автоматично зараховують людину до «приписаної» громади, проте насправді люди вирішують для себе самі, чи вважати себе членом певної громади.

Організатори етнічних громад виходять з припущення, що люди, які належать до одних і тих же релігійних організацій, святкують однакові свята, інколи – одягаються однаково чи однаково говорять, швидше, аніж інші встановлюють зв'язки один з одним. Проте кожне покоління конструює, що саме в спільному минулому об'єднує людей. Тому соціальне конструювання членства в етнічних громадах є постійним процесом, мобілізація людей відбувається довкола певних символів (історичних чи новітніх). Соціальна, виховна та культурна діяльність, спрямована на визначення системи цінностей,

на розв'язання особистих проблем, набуття позитивного досвіду, стає ефективнішою, якщо її проводять у рамках національно-релігійної належності.

Церкви, національні ресторани, спортивні клуби, що асоціюються з певною культурною групою, стають тими місцями, що допомагають організувати громаду, бо люди можуть прийти до них, щоб поділитися спільними цінностями. Однак добре, коли в громаді є те, що називають «общинним центром», тобто матеріальна структура, де члени громади можуть задовольнити свої потреби, зокрема соціальні, виховні, спортивні, культурні тощо. Члени громади беруть активну участь у вирішенні питань діяльності центру та його управлінні, працюють у ньому волонтерами. Такі центри діють, наприклад, в єврейських та українських громадах у США.

У сучасному світі набуває популярності «віртуальна громада» завдяки однойменній книзі Г. Рейнголда, в якій доводиться тотожність спільнот, утворених завдяки комп'ютерному спілкуванню, іншим різновидам громад. На думку цього автора, віртуальна громада – це «соціальне утворення, яке виникає в Інтернеті, коли достатня кількість людей тривалий час бере участь у публічних дискусіях, висловлюючи достатні людські емоції, й таким чином у кіберпросторі постає мережа особистих стосунків». У західній літературі цей термін застосовують у різних випадках: і коли йдеться про спеціальні інтерактивні ігрові програми, як-от російська «Республіка», і про чати, і про користувачів групи новин, і про учасників листів розсилки, і про регулярних користувачів певного Інтерактивного веб-сайту тощо. Потрібно розрізняти віртуальні громади, в яких люди ніколи не бачать одне одного в обличчя, та звичайні громади за інтересами, що активно використовують інтернет-технології для підтримання контактів між своїми членами.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Охарактеризуйте три моделі роботи соціального працівника в громаді.
2. Дайте характеристику моделям соціальної роботи в територіальній громаді.
3. Доберіть приклади соціальної роботи з громадами за інтересами, віртуальними, етнічними.
4. Розкрийте організацію догляду в громаді на власних прикладах.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Підготуйте інформаційні повідомлення про соціальну роботу з різними видами громад як в Україні, так і закордоном.
2. Проаналізуйте моделі роботи в громаді за Д. Ротманом.
3. Обґрунтуйте роль груп самопомоги в організації соціальної роботи на рівні громади.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Моделі діяльності соціального працівника за Д. Ротманом.
2. Організація територіальної громади.
3. Організація догляду в громаді.
4. Організація громад за інтересами та етнічних громад.
5. Організація віртуальних громад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. – К., 2005. – 176 с.
2. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: Метод. матеріали для тренера / О.В. Безпалько та інші; Під заг. ред. І.Д. Звереві. – К.: Наук. світ, 2004. – 69 с.
3. Демидова Т.Е. Социальная работа: теория и практика. – М.: Экон-Информ, 2003. – 246 с.
4. Ковчина І.М. Сучасні технології соціальної роботи за рубежем. Навчально-методичний посібник / За заг. ред. А.Й.Капської. – К.: Логос, 2001. – 96 с.
5. Поліщук В.А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід. Посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 184 с.
6. Семигіна Т.В. Робота в громаді: практика й політика. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 180 с.
7. Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 574 с.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПОНЯТТЯ МОДУЛЯ:

громада (community), громада територіальна, спільнота, соціальні інститути, моделі соціальної роботи у громаді.

МОДУЛЬНО-ЗАЛІКОВА КОНТРОЛЬНА РОБОТА

Питання

1. Як визначається громада у працях зарубіжних науковців?
2. Дайте визначення поняттю «територіальна громада».
3. Охарактеризуйте різні підходи до розуміння громади.
4. Назвіть і поясніть базові характеристики громади.
5. Охарактеризуйте соціальну підтримку у братствах як православних громадах.
6. Охарактеризуйте сільську громаду як одну із перших інституцій соціальної роботи.
7. Охарактеризуйте традиційні соціальні інститути, що забезпечують соціальну роботу з населенням у громадах за кордоном.
8. Охарактеризуйте основні складові соціальної роботи в громаді. Наведіть приклади ініціатив та результати їх впровадження.
9. Які види ресурсів виокремлюють у соціальній роботі?
10. Охарактеризуйте різні види ресурсів соціальної роботи в громаді.
11. Охарактеризуйте три моделі роботи соціального працівника в громаді.
12. Дайте характеристику моделям соціальної роботи в територіальній громаді.
13. Розкрийте соціальну роботу з громадами за інтересами, віртуальними, етнічними.
14. Розкрийте організацію догляду в громаді, наведіть приклади.
15. Охарактеризуйте моделі практичної роботи в громаді за Д. Ротманом.
16. Охарактеризуйте моделі організації територіальної громади.

Модуль 2

ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ У ГРОМАДАХ

Тема 1. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДЯН ДО УЧАСТІ В ЖИТТІ ГРОМАДИ

1. Політико-правове регулювання роботи в громаді за кордоном.
2. Українське законодавство про місцеве самоврядування й територіальну громаду.
3. Українське законодавство про форми участі громадян у здійсненні місцевого самоврядування.
4. Українське законодавство про соціальні послуги та соціальне

замовлення.

Здійснення роботи в громаді потребує не тільки фахових навичок соціальних працівників, а й відповідних політико-правових умов.

Так, у Великобританії діє законодавство щодо психічного здоров'я, відповідно до якого з 1960-х років активно розвивають мережу служб за місцем проживання для людей, котрі мають проблеми психічного здоров'я. З 1980-х років питання догляду в громаді регулює спеціальний закон, що визначає права та обов'язки як соціального працівника, так і клієнта. У Німеччині надання індивідуальних соціальних послуг – це прерогатива переважно волонтерських організацій (католицьких, протестантських, єврейських, Червоного Хреста, різних нерелігійних організацій). У більшості постсоціалістичних держав активно розвиваються неприбуткові соціальні служби, підтримувані національними та місцевими органами влади.

У багатьох європейських країнах існує так звана контрактна система стосунків між державними та недержавними організаціями. Це означає, що з-поміж тих організацій, які отримали ліцензію в місцевому органі влади, можуть бути відібраними кілька організацій, яким передають на обслуговування тих громадян, що мають право на державне соціальне обслуговування. Як правило, це відбувається на конкурсній основі; з переможцями конкурсу укладають контракт, у якому визначають умови й порядок надання допомоги.

Навіть у США, в адміністрації президента Джорджа Буша утворили спеціальне управління, завдання якого полягає в заохоченні участі у формуванні та реалізації соціальної політики організацій віруючих та організацій територіальних громад.

Що стосується розвитку таких моделей роботи в громаді, як побудова коаліцій, соціальні рухи, соціальна та політична діяльність, то для них важливим є функціонування в країні демократичних інститутів (представницьких органів влади), забезпечення дотримання прав людини (свободи слова, зібрань, мітингів), а також правове регулювання діяльності громадських та недержавних організацій.

Підтримка волонтерського руху теж може бути складовою державної політики та діяльності органів місцевого самоврядування. У деяких країнах волонтерів звільняють від податків, їм надають певні кредити, які використовують на оплату позик, на здобуття

вищої освіти чи на послуги з охорони здоров'я. В окремих країнах уряди створили загальну стратегію підтримки волонтерського руху.

Ознакою сучасного етапу активного розвитку роботи в громаді стало виникнення в багатьох країнах асоційованих структур (державно-громадських, громадсько-державних, муніципально-громадських, громадсько-муніципальних організацій, фондів, асоціацій, партнерств тощо), які мають визначене коло завдань і створюються за принципом цільового підходу для їх досягнення та вирішення.

Місцеве самоврядування в Україні має досить довгу та драматичну історію. Воно виникло у середні віки у вигляді перших спроб самоврядування у містах, що були наділені Магдебурзьким правом, частково зберігалось і в часи козацької республіки, але практично занепало після об'єднання України з Московією і знищення Гетьманщини. У другій половині XIX століття почався процес відновлення самоврядування через запровадження земств та прийняття нових міських статусів, у яких закладалися перші елементи представницької демократії. На конституційному рівні вперше в Україні принцип визнання місцевого самоврядування було закріплено ще в Конституції гетьмана П. Орлика 1710 року, а пізніше – в Конституції УНР 1918 року. Положення цих Конституцій так і не реалізували. У першому випадку через вищезгадане об'єднання, а в другому — внаслідок поразки УНР, яка призвела до повного знищення будь-якої згадки про місцеве самоврядування. У період існування України як радянської республіки у складі СРСР термін «місцеве самоврядування» був вилучений з ужитку.

Прийняття 7 грудня 1990 року Верховною Радою України Закону «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» вперше серед республік тодішнього СРСР відкрило шлях до створення правового ґрунту для впровадження і динамічного розвитку системи місцевого самоврядування.

Конституція України 1996 року, у повній відповідності вимог Європейської хартії (поряд з такими фундаментальними принципами, як народовладдя, суверенітет і незалежність України, поділ державної влади тощо), в окремій статті фіксує принцип визнання та гарантованості місцевого самоврядування.

Визнання місцевого самоврядування як засади конституційного ладу означає встановлення демократичної децентралізованої системи

управління, яка базується на самостійності територіальних громад, органів місцевого самоврядування у вирішенні всіх питань місцевого значення.

Отже, згідно із *Законом України «Про місцеве самоврядування»*, ухваленим 1997 року, територіальна громада - це основний суб'єкт місцевого самоврядування, що складається з жителів села (кількох сіл), селища, міста.

Реальність місцевого самоврядування визначається в першу чергу матеріальними і фінансовими ресурсами, якими розпоряджається територіальна громада та які в сукупності становлять матеріальну і фінансову основу місцевого самоврядування.

Конституція України (ст. 142) до матеріальної і фінансової основи місцевого самоврядування відносить рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Територіальні громади можуть мати спільну власність (сумісну або часткову): об'єкти, що задовольняють спільні потреби територіальних громад, об'єкти права комунальної власності, а також кошти місцевих бюджетів, які за рішенням двох або кількох територіальних громад, відповідних органів місцевого самоврядування об'єднуються на договірних засадах для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, установ та організацій.

Органи місцевого самоврядування з метою забезпечення умов для надання громадських послуг на належному рівні можуть продавати, купувати, резервувати земельні ділянки, здавати їх в оренду, використовувати як заставу, передавати їх як внески до статутних фондів (капіталів) акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, кооперативів, фінансово-кредитних установ та інших підприємств і організацій.

Виконавчі органи місцевого самоврядування у встановленому законом порядку створюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, установи та заклади, визначають цілі їхньої діяльності та організаційні форми; затверджують статuti створюваних ними підприємств, організацій та установ.

Право комунальної власності територіальної громади відповідно

до Конституції України захищено законом на рівних умовах з правами власності інших суб'єктів. Об'єкти права комунальної власності не можуть бути вилучені у територіальних громадах і передані іншим суб'єктам права власності без згоди безпосередньо територіальної громади або відповідного рішення ради чи уповноваженого нею органу, за винятком випадків, передбачених законом.

Фінансові ресурси територіальної громади за своєю структурою включають: а) кошти місцевого бюджету; б) позабюджетні кошти місцевого самоврядування; в) кошти комунальних підприємств. Сільські, селищні, міські, районні в містах ради та їхні виконавчі органи самостійно розпоряджаються коштами відповідних місцевих бюджетів, визначають напрями їх використання.

Місцеві бюджети розробляють, затверджують і виконують відповідні органи місцевого самоврядування в селах, селищах, містах, районах у містах. Доходи місцевих бюджетів мають бути достатніми для ефективного здійснення завдань та функцій місцевого самоврядування та формуються, по-перше, за рахунок власних джерел (місцеві податки і збори), що відповідає вимогам Європейської хартії місцевого самоврядування, ст. 9 якої прямо передбачає, що принаймні частина коштів місцевого самоврядування повинна надходити за рахунок місцевих зборів і податків.

Місцеве самоврядування, його органи, згідно з Конституцією України, не входять до механізму державної влади, хоча це й не означає його повної автономності від держави, державної влади. Взаємозв'язок місцевого самоврядування з державою досить тісний і знаходить свій вияв у тому, що, по-перше, і місцеве самоврядування, і державна влада мають єдине джерело – народ (ч. 1 ст. 5 Конституції України); по-друге, органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади (ст. 143 Конституції України) і стан їх реалізації контролюється відповідними органами виконавчої влади.

Таке становище місцевого самоврядування в політичній системі дозволяє характеризувати його як самостійну (поряд з державною владою) форму публічної влади – публічну владу територіальної громади.

Законодавчі можливості в Україні дозволяють розробити за участю членів громади, ухвалити на засіданні відповідної ради або на місцевому референдумі та зареєструвати в органах юстиції статут

територіальної громади. Такий документ не тільки регулює порядок участі мешканців громади у здійсненні місцевого самоврядування, а й сприяє розвитку «духу громади».

Таким чином, українське законодавство про місцеве самоврядування містить чимало положень, які мають безпосереднє відношення до організації соціальної роботи в громаді, створення соціальних служб, необхідних для надання по цільових групах у громаді, використання місцевих ініціатив, здійснення соціального планування.

Територіальна громада безпосередньо вирішує питання, віднесені до відання місцевого самоврядування, використовуючи різні форми прямої демократії.

Право жителів міста – активних суб'єктів міського самоврядування – брати участь у здійсненні міського самоврядування може бути реалізовано в таких формах:

- міський референдум;
- вибори депутатів відповідної місцевої ради та передбачених законом посадових осіб місцевого самоврядування (місцеві вибори);
- загальні збори громадян за місцем проживання;
- колективні та індивідуальні звернення (петиції) жителів міста до органів і посадових осіб міського самоврядування;
- громадські слухання;
- місцеві ініціативи;
- участь у роботі органів міського самоврядування та робота на виборних посадах міського самоврядування;
- інші, не заборонені законом, форми.

Закон *«Про соціальні послуги»* від 19 червня 2003 року визначає, що надавачами соціальних послуг можуть бути не тільки державні, а й недержавні організації. Цей нормативно-правовий документ констатує бажаність надання послуг за місцем проживання людини. Він покладає відповідальність за організацію та координацію надання соціальних послуг на центральні та місцеві органи виконавчої влади, а також на органи місцевого самоврядування.

В Україні впроваджуються елементи соціального контракту, що діють у багатьох країнах, де робота в громаді давно стала складовою діяльності соціальних працівників.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Дайте характеристику політико-правового регулювання роботи в громаді у Великобританії, Німеччині, США.

2. Розкажіть про роль волонтерського руху в організації життєдіяльності громади.

3. Охарактеризуйте виникнення і розвиток самоврядування в Україні.

4. Розкрийте такі форми залучення населення до участі у вирішенні проблем громади, а саме: загальні збори громадян, місцеві ініціативи, громадські слухання, місцевий референдум.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Охарактеризуйте соціальні послуги, які можуть надаватися спеціалістами соціальної сфери та неурядовими організаціями на рівні територіальної громади. Наведіть приклади.

2. Законспекуйте Закон України від 21.05.97 р. «Про місцеве самоврядування в Україні»

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Політико-правове регулювання роботи в громаді у Великобританії.

2. Політико-правове регулювання роботи в громаді у Німеччині.

3. Політико-правове регулювання роботи в громаді у США.

4. Волонтерська допомога – один із важливих методів добровільної соціальної роботи у громаді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України від 21.05.97 р. «Про місцеве самоврядування в Україні» // Нормативно-правове забезпечення діяльності соціальних служб для молоді. Частина I. – К.: ДЦССМ, 2003.– С.180-250.

2. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003р. – <http://www.kiev.ua>.

3. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. – К., 2005. – 176 с.

4. Ковчина І.М. Основи соціально-правового захисту особистості: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «соціальний педагог». За заг. ред. докт. філос. наук, проф. А.О.Ярошенко. – К.: НПУ, 2011. – 365 с.

5. Семигіна Т.В. Робота в громаді: практика й політика. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 180 с.

Тема 2. ФУНКЦІ І СТРАТЕГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ГРОМАДІ

1. Завдання та навички соціальних працівників у громаді.
2. Ролі соціальних працівників у громаді та методи роботи з громадою.
3. Стратегії і тактики діяльності.
4. Особливості застосування тактик: співпраці, кампанії та протистояння.

Попри існування різноманітних теоретичних моделей роботи в громаді, усі працівники, які займаються цим видом діяльності, повинні володіти певним набором знань, навичок та методів роботи. Зазвичай завдання соціальних працівників у громаді полягає в такому:

- налагодження та підтримка контактів з індивідами, групами та організаціями;
- розвиток профілю спільноти, оцінка ресурсів та потреб спільноти;
- розробка стратегічного аналізу та планування цілей, завдань і пріоритетів;
- підтримка створення груп;
- підтримка роботи та ефективного розвитку груп;
- продуктивна робота з конфліктами всередині та поміж групами й організаціями;
- співробітництво й ведення переговорів з іншими установами, закладами та фахівцями;
- ефективне втручання у розробку й проведення політики, у тому числі налагодження контактів з місцевими політиками;
- усний та письмовий зв'язок з індивідами, групами й організаціями;
- робота з конкретними людьми, включаючи консультування;
- керування ресурсами, включаючи штатний розпис та бюджет;
- підтримка груп та організацій в отриманні ресурсів, наприклад через заявки на грант;
- контроль та оцінка прогресу, а також найефективнішого використання ресурсів;
- відрахування з груп та/або забезпечення ефективного припинення діяльності груп;
- розробка, контроль та оцінка стратегій рівних можливостей.

Головні завдання соціального працівника полягають у: розвитку

надомних, денних послуг та служб тимчасового догляду, які уможливають проживання людей у власних домівках, коли це доречно; підтримці доглядальників; координації послуг за місцем проживання; забезпеченні раціонального використання коштів тих, хто оплачує послуги у громаді.

З огляду на перелічені завдання та методологічні підходи можна умовно поділити знання та навички, необхідні соціальному працівникові для роботи в громаді, на три сфери:

- *знання поведінки людей та теорії*, зокрема теорії соціальної організації та міжособистісної взаємодії – теорії комунікації, організаційні теорії, політичний процес, групова динаміка;

- *практичні методи*: техніки втручання - комунікація, інтерв'ювання, фасилітація (допомога у спілкуванні) роботи групи, посередництво й переговори, планування та оцінювання;

- *технічні навички*: збирання, перевірка та аналіз даних за допомогою комп'ютерних програм, ведення комп'ютерних баз даних, підготовка інформаційних матеріалів за допомогою комп'ютера, користування Інтернетом та веб-дизайн.

Оскільки робота в громаді передбачає залучення до неї членів громади, то її працівники мають володіти лідерськими якостями.

Ролі соціальних працівників у громаді обумовлені змістом діяльності у рамках певної моделі.

Наприклад, у трьох моделях, запропонованих Д. Ротманом, працівникам відведено виконання досить різнопланових ролей – від учителя до агітатора.

У моделі місцевого розвитку населеного пункту працівнику громади відведено роль посередника у процесі змін та організатора невеликих груп, орієнтованих на розв'язання конкретного завдання.

У моделі соціального планування працівники в громаді відіграють здебільшого технічну роль «експерта». У такій ролі вони виступають як агенти змін, не тільки збираючи та аналізуючи дані, а й маневруючи між різними установами та органами влади.

У моделі соціальної дії працівники в громаді відіграють роль організаторів груп людей, котрі зазнають дискримінації. Це передбачає створення та скерування масових організацій і рухів, тобто мобілізацію мас, а також вплив на політичний процес.

А. Гілхріст визначає ролі працівника в громаді залежно від ключових функцій, які їм доводиться виконувати. Вона виділяє, такі

ключові ролі:

- організатор;
- захисник прав;
- розхитувач устрою;
- вчитель соціальних умінь;
- порадник.

Соціальні працівники в громаді можуть виконувати й інші ролі, наприклад, бути медіатором (посередником), фасилітатором, агентом з питань соціальних змін, менеджером, експертом, лідером, секретарем групи тощо.

Робота в громаді, хоча й має ті ж складові, що й індивідуальна соціальна робота — визначення проблеми, складання плану втручання, втручання та його оцінювання, проте ґрунтується на інших методах та підходах.

Загалом, у літературі із соціальної роботи тактики роботи в громаді поділяють на три групи: співпраця, проведення кампаній, боротьба. Однак деякі автори розуміють під «кампанією» також і тактики боротьби й конфронтації або всю діяльність, у рамках виділеної Д. Ротманом моделі соціальної дії. Інколи вирізняють тактики, орієнтовані на консенсус, орієнтовані на змагання, орієнтовані на конфлікт.

Власне, поняття тактик характеризують зв'язки між тими, хто прагне діяти задля змін у громаді (одна система), й тими, на кого спрямовані такі дії, на кого чинять тиск (інша система). Вибір тактики втручання залежить від ситуації у громаді.

Тактика співпраці ґрунтується на досягненні консенсусу як усередині громади (між усіма її прошарками і групами), так і з зовнішніми сильними та владними структурами (політичними, адміністративними, фінансовими тощо). Це потребує встановлення у громаді таких внутрішніх взаємин та зовнішніх зв'язків, які ґрунтуються на домовленостях, а не на конфлікті.

Кампанія означає групові зусилля щодо переконання системи, на яку спрямовані зміни, у необхідності цих змін та виділення потрібних ресурсів.

Брак консенсусу перешкоджає застосуванню тактики співпраці, однак не виявляє очевидної незгоди. Запорукою успіху кампанії є обрання яскравого, емоційно забарвленого символу (логотипа, малюнка, пісні, особи тощо), а також гасла кампанії, зрозумілого для

широкого кола людей.

До широкого поняття кампанії віднесено такі вузькі тактики, як навчання, переконання й лобювання та звернення до засобів масової інформації.

Для виконання своїх завдань та функцій працівникам у громаді потрібні як знання поведінки людей та організацій, так і вміння застосовувати техніки втручання (комунікацію, інтерв'ювання, фасилітацію роботи групи, посередництво й переговори, планування та оцінювання, а також «технічні» навички, спрямовані на збирання, аналіз та поширення інформації.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Визначте навички, що необхідні соціальному працівникові, для виконання своїх завдань щодо роботи в громаді.

2. Сформулюйте головні завдання, що стоять перед соціальним працівником у роботі в громаді.

3. Проаналізуйте методологічні підходи, які використовують соціальні працівники у роботі в громаді.

4. Розкрийте стратегії і тактики діяльності соціальних працівників у роботі в громаді.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Складіть таблицю знань та навичок, необхідних соціальному працівникові для роботи у громаді, поділивши їх на три сфери, а саме:

- знання поведінки людей та теорії;
- практичні методи;
- технічні навички.

2. Охарактеризуйте навички, які орієнтовані на завдання і ті, які орієнтовані на взаємодію.

3. Які ролі доводиться виконувати соціальним працівникам у громаді? Чим вони обумовлені?

4. Складіть таблицю «Стратегії і тактики діяльності соціальних працівників у різних моделях роботи в громаді».

5. Чим обумовлюється вибір тактики діяльності соціального працівника у громаді?

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Особливості застосування тактики співпраці у роботі в громаді.

2. Особливості застосування тактики кампанії у роботі в громаді.
3. Особливості застосування тактики протистояння у роботі в громаді.
4. Особливості проведення переговорів у роботі з громадою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. – К., 2005. – 176 с.
2. Демидова Т.Е. Социальная работа: теория и практика. – М.: Экон-Информ, 2003. – 246 с.
3. Семигіна Т.В. Робота в громаді: практика й політика. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 180 с.
4. Социальная работа: Вопросы и ответы / Под ред. А. М. Панова, Е. И. Холостовой. – М.: Институт социальной работы, 1996. – С. 217.
5. Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 574 с.

Тема 3. ПЛАНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ У ГРОМАДІ

1. П'ятикрокова модель впровадження програм у громаді.
2. Визначення потреб та ресурсів громади.
3. Планування програм у громаді.
4. Написання проектів для громади і франдрейзинг.
5. Втілення програм у громаді.
6. Форми залучення членів громади

У теорії роботи в громаді виділяють п'ятикрокову модель організації громади та впровадження програм у ній. Вона складається з таких етапів:

1. Аналіз стану громади.
2. Планування та ініціювання програм.
3. Впровадження програм.
4. Підтримка діяльності та зміцнення програми.
5. Поширення результатів чи переоцінка стану громади.

Існує чимало підходів до оцінки й аналізу ситуації в громаді, розроблено безліч схем, інструментів та методів, які дають змогу визначати профіль (характер) громади, порівнювати громади за певними параметрами тощо.

Планування та розробка будь-яких програм, зокрема програм у

громаді, є процесом, котрий включає аналіз потреб, вибір відповідного змісту й методів реалізації програми, управління реалізацією програми, а також процеси оцінки ефективності та результатів програми.

Програма має:

- відповідати інтересам цільових груп громади;
- приносити вигоди цільовій групі;
- показувати результат, якого буде досягнуто в громаді після виконання програми;
- демонструвати досяжність результату.

Особливостями соціальних програм у громаді вважають те, що:

- програму не можна «помацати руками» (це послуга, нематеріальний актив);
- якість програми досить часто залежить від кваліфікації лідера;
- результат програми не виявляється негайно;
- програма – це активна послуга, яка передбачає взаємодію з тими, на кого вона спрямована.

Загалом соціальні програми у громаді можна розрізнити за:

- тривалістю (короткострокові, довгострокові);
- змістом (підтримуючі, інноваційні);
- повторюваністю (разові, постійні);
- спрямованістю на різні групи населення (загальні, вибіркові/цільові).

Крім того, виділяють:

- програми, спрямовані на збереження статус-кво, запобігання можливим чи запропонованим змінам;
- програми, що реагують на існуючі виявлені потреби членів громади;
- програми, спрямовані на запобігання виникненню труднощів у громаді;
- програми, що мають на меті досягнення в майбутньому соціальної справедливості й спрямовані на зміну системи.

Реалізація програм у громаді часто потребує залучення додаткових ресурсів, тобто фандрейзingu. Такі ресурси можуть надходити у вигляді готівкових та безготівкових пожертв, грантів від донорів, спонсорської допомоги, гуманітарної (матеріальної) допомоги, послуг тощо.

Втілення запланованих програм (проектів) стає перевіркою ідей,

спробою перетворити теорію на практику. Працівники в громаді та її члени повинні залучатися до впровадження тих заходів, які спрямовані на досягнення погодженої мети.

Зауважимо, що при впровадженні соціальної програми в громаді важливо звертати увагу на те, щоб:

- члени громади знали про програму, розуміли її мету, завдання (критерії надання послуг);
- в разі потреби – зробити публічний початок програми або вдатися до символічних дій керівників громади;
- у ході програми була підтримка та стимулювання участі населення, а також залучення волонтерів;
- були наявними певні ресурси, а також відбувався постійний пошук додаткових джерел;
- відбувалося поточне планування роботи;
- було налагоджене управління людьми, задіяними в реалізації програми, та їхня професійна підтримка.

Програми, впроваджувані в громаді, повинні піддаватися моніторингу (постійному перегляду стану виконання) й підсумковому оцінюванню.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Визначте і охарактеризуйте етапи впровадження програм у громаді.
2. Особливості соціальних програм у громаді.
3. Планування і реалізація програм у громаді.
4. Написання проектів для громади і фандрейзинг.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Складіть банк громадських організацій у громаді, на території якої ви проживаєте, діяльність яких спрямована на вирішення певних соціальних проблем населення.

2. Розробіть текст опитувальника для визначення проблем молодих людей у межах конкретної територіальної громади.

3. Якими методами можна визначити потреби та проблеми людей у різних громадах? Наведіть приклади.

4. У чому відмінність між ресурсами соціальної роботи та ресурсами соціальної роботи в громаді. Підтвердіть свої висновки прикладами.

Складіть таблицю «Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді» за таким зразком:

Види ресурсів	Приклади

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Роль ініціативних груп у вирішенні проблем локального рівня.
2. Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді.
3. Розробка і впровадження соціальних проектів на локальному рівні.
4. Типологія соціальних проектів у громаді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. – К., 2005. – 176 с.
2. Демидова Т.Е. Социальная работа: теория и практика. – М.: Экон-Информ, 2003. – 246 с.
3. Люди для людей. – М.: Центр «Социальное партнерство». 2003. – 224 с.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.02 р. «Про затвердження Порядку проведення конкурсу проектів, програм, розроблених громадськими організаціями, стосовно дітей, молоді, жінок та сім'ї» // Нормативно-правове забезпечення діяльності соціальних служб для молоді. Частина I. – К.: ДЦССМ, 2003.– С.62-67.
5. Семігіна Т.В. Робота в громаді: практика й політика. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 180 с.

Тема 4. ЕТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ

1. Автономність, благодійність та соціальна справедливість як базові принципи роботи в громаді.
2. Етичні дилеми соціальної роботи в громаді.
3. Можливості та межі соціальної роботи в громаді.

Працівники громади дотримуються тих самих цінностей, етичних стандартів та принципів у відношенні до клієнтів, роботодавців, колег і ширшого суспільства, що й будь-які інші соціальні працівники. Надзвичайно важливу роль для практичної роботи в громаді відіграють віра в здатність людини до змін, прийняття відмінностей і розмаїття, запобігання соціальному виключенню людей тощо. Звісно,

часом люди потребують знань й інформації про існуючі можливості, відносні переваги та недоліки альтернативних способів дій. Інколи людям потрібне навчання стосовно прийняття рішень. Однак у цілому діяльність фахових працівників у громаді ґрунтується на неавторитарній позиції. Вона спрямована на те, щоб надати можливість членам громади висловити свої проблеми й запровадити зміни на краще.

Деякі американські автори стверджують, що базовими етичними принципами роботи в громаді є автономність, благодійність та доброзичливість, соціальна справедливість.

Автономність ґрунтується на самовизначенні та свободі. Вона передбачає реалізацію права на власний вибір долі для себе та права висловлювати власну думку. Концепція наснаження, як індивідуального, так і колективного, побудована на ідеї розвитку здатності приймати власні рішення й набувати контролю над своїм життям.

Благодійність та доброзичливість спирається на творення добра для інших і уникнення завдання шкоди. Цей принцип відіграє важливу роль у соціальних і медичних службах у громаді, працівники яких сподіваються допомогти користувачам наповнити своє життя певним змістом, розглядають ситуацію людей у ширшому контексті.

Принцип *соціальної справедливості* перебуває у центрі дискусій практиків та теоретиків. Адже в ідеалі соціальна справедливість досягається, коли в суспільстві відбувається справедливий розподіл ресурсів. Соціальна робота, зокрема й робота в громаді, спрямована на забезпечення перерозподілу ресурсів для вразливих груп суспільства та зменшення соціального виключення й пригноблення.

На додаток до перелічених раніше американський фахівець

Б. Дженссон виділяє такі етичні принципи, як:

- збереження життя чи право на продовження існування;
- чесність чи право на достовірну інформацію;
- конфіденційність чи право на збереження таємниці та повагу до особистого життя;
- рівність чи право людей на отримання однакових послуг, ресурсів та можливостей;
- колективні права чи право суспільства на охорону та поліпшення здоров'я і безпечного середовища.

Британське визначення роботи в громаді включає в себе низку

принципів та цінностей, якими мають керуватися соціальні працівники, залучені до такого виду діяльності. Серед них:

- Повага до прав людини.
- Суспільство може стати демократичним, якщо всі люди мають рівні можливості зробити свій внесок до нього.
- Співпраця та колективна робота не завжди можливі, й нерівність у громадах надзвичайно шкодить демократії.
- Люди здатні конструктивно працювати разом для того, щоб позбутися нерівності.
- Робота в громаді – це процес дій, який має виразну мету, визначену колективно й регулярно переоцінювану.
- Процес роботи в громаді мусить наснажувати тих, хто не має влади, таким чином, щоб вони брали участь у житті громади нарівні з іншими.
- Групи в громаді повинні набути самовизначення й контролю над очікуваними результатами.
- Члени громади повинні відповідати самі за себе та за власні дії, а також визнавати вплив своїх цінностей на інших людей.
- Особи, групи та громади можуть потребувати підтримки у подоланні конфлікту та протистоянні несправедливості й нерівності.
- Визнання досвіду одне одного становить частину процесу змін у суспільстві.
- На роботу в громаді впливали й впливають жінки та темношкірі люди, а віднедавна у ній також чути голоси людей з функціональними обмеженнями.
- Робота в громаді – це динамічний процес, який постійно зазнає впливу досвіду тих людей, котрі активно залучені до боротьби проти пригноблення.

Робота в громаді – складне й багатовимірне явище. У процесі такої діяльності неминуче виникають не тільки організаційні проблеми, а й етичні дилеми. Труднощі можуть бути спричинені різними обставинами та чинниками, наприклад, існуванням різних поглядів у членів чи груп на можливі альтернативи у вирішенні проблемного питання, наявністю конфлікту всередині самої громади тощо. За останньої умови працівникам у громаді здебільшого доводиться дотримуватися нейтралітету та сприяти розв'язанню конфлікту. Однак у деяких випадках конфлікт може безпосередньо зачіпати інтереси тієї цільової групи в громаді, на користь якої й впроваджуються певні

зміни, або блокувати колективні дії й процес роботи взагалі. Тоді працівникам доводиться балансувати між фаховою орієнтацією на неоцінювальні судження та адміністративною необхідністю реалізовувати стратегію втручання, а відтак підтримати одну зі сторін у конфлікті. Тому для працівників у громаді важливо знайти для себе відповідь на питання (етичну дилему): як не стати «ворогом» для членів громади, ретельно дотримуючись професійних меж?

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Основні етичні принципи роботи з громадою.
2. Основні дилеми роботи в громаді.
3. Можливості та межі роботи соціального працівника з громадою.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Принципи надання послуг у громаді.
2. Принципи та цінності, якими керуються соціальні працівники при роботі в громаді.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Діяльність хеседів.
2. Робота благодійної організації «Джерела».

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. – К., 2005. – 176 с.
2. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: Метод. матеріали для тренера / О.В. Безпалько та інші; Під заг. ред. І.Д. Звереві. – К.: Наук. світ, 2004. – 69 с.
3. Демидова Т.Е. Социальная работа: теория и практика. – М.: Экон-Информ, 2003. – 246 с.
4. Ковчина І.М. Основи соціально-правового захисту особистості: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «соціальний педагог». За заг. ред. докт. філос. наук, проф. А.О.Ярошенко. – К.: НПУ, 2011. – 365 с.
5. Семигіна Т.В. Робота в громаді: практика й політика. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 180 с.

Тема 5. РОЗРОБКА І ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЕКТІВ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ

1. Поняття соціального проекту.
2. Різновиди соціальних проектів.
3. Етапи розробки соціального проекту в громаді.
4. Особливості соціального проекту.
5. Моніторинг та оцінка соціальних проектів у територіальній громаді.

Кожна ідея, ініціатива потребують обґрунтування, підтримки певних організацій чи впливових осіб, відшукування коштів на реалізацію тощо. Така робота пов'язана зі звертаннями в різні соціальні інституції, пошуками, участю в конкурсах, що, в свою чергу, вимагає аргументованих пояснень, формулювання конкретних цілей та завдань, опис видів діяльності, логічно викладених та відповідно оформлених. Все це є складовими проектної діяльності як невід'ємної частини реалізації соціальних ініціатив на різних рівнях (державному, регіональному, локальному), в тому числі і у територіальній громаді. Соціальне проектування як різновид проектної діяльності – це конструювання індивідом, групою чи організацією дій, спрямованих на досягнення соціально значимої мети та локалізованих за місцем, часом та ресурсами. Результатом такого конструювання є проект – сукупність скоординованих дій із певними точками відліку та закінчення з метою досягнення певних цілей з встановленими строками, витратами та параметрами виконання.

Проект має кілька характерних особливостей. По-перше, у нього завжди є мета, оскільки чітко визначені цілі – це запорука отримання конкретних результатів. Проекти обмежені у часі та просторі, оскільки у них завжди є початок і кінець. Проект зазвичай реалізується в певному місці (соціальному інституті, громаді, регіоні тощо) та контексті. Кожен проект є по-своєму унікальним, так як виникає з нових ідей, які мають на меті специфічне вирішення проблеми на певному рівні.

Реалізація проектів потребує колективних зусиль команди проекту та партнерів, з метою вирішення соціальних проблем, зокрема у територіальній громаді.

Кожен проект має свою концепцію – основні положення, подані у певній системі сукупності кінцевих цілей проекту та можливі шляхи їх досягнення.

У концепції обґрунтовуються його актуальність, мета і завдання,

зміст можливої діяльності, правові, економічні, організаційні засади проекту, очікувані довгострокові результати.

Кожен проект має відповідне текстове оформлення, в якому здебільшого відображаються:

- ◆ проблема, на вирішення якої спрямовано проект;
- ◆ мета та завдання проекту;
- ◆ опис видів діяльності, які будуть виконані в межах проекту;
- ◆ терміни та місце реалізації проекту;
- ◆ прогнозовані результати;
- ◆ кадрове, фінансове та матеріально-технічне забезпечення проекту;
- ◆ кошторис витрат.

Текстовий опис проекту є формою фіксації намічених задумів розробників та робочим документом під час реалізації проекту. Коли проект має вигляд певного текстового документу, наявні ресурси для його впровадження, настає етап безпосередньої реалізації проекту. На цьому етапі відбувається не лише виконання запланованих видів діяльності, але й моніторинг – постійне відстеження процесу робіт, які відбуваються в рамках проекту для порівняння реального стану справ з планом. Адже не все можна передбачити і вкласти в межі проекту, оскільки він є лише уявленням про майбутню дійсність. Сама дійсність завжди багатша від будь-якого уявлення про неї. Тому під час реалізації будь-якого проекту виникають ситуації, які не можуть бути завчасно спроектовані. Саме результати моніторингу дають можливість своєчасно реагувати на певні відхилення від плану, які виникають під час реалізації проекту. Отже моніторинг соціального проекту, який реалізується у територіальній громаді, можна характеризувати як процес спостереження за виконанням запланованих дій та заходів з метою їх коригування, мінімізації негативних наслідків, не передбачуваних ситуацій.

Для здійснення моніторингу проекту необхідний певний інструментарій. Він має бути конкретним та зрозумілим; відповідати на головні питання, які стосуються досягнень завдань та мети проекту; відповідати критеріям, що мають полегшити зрівняльність результатів. До інструментарію моніторингу можуть входити інтерв'ю, спостереження, анкети, фокус-групи. Важливою складовою моніторингу соціальних проектів є періодичний аналіз поточної та підсумкової звітності за відповідними схемами.

Моніторинг не є єдиною процедурою, яка дає уявлення про

особливості реалізації проекту. Крім нього на окремих етапах проекту здійснюється також оцінка – процес детального аналізу результатів діяльності та їх співвіднесення з певними запланованими критеріями. За підсумками оцінки визначається рівень ефективності проекту для вирішення певної соціальної проблеми. Залежно від того, коли здійснюється оцінка, розрізняють вхідну (або базову), поточну та підсумкову оцінки.

Реалізацію соціальних проектів у територіальній громаді можна розглядати не лише як процес, спрямований на вирішення соціальних проблем окремих груп населення, а й як напрямок саморозвитку та самовдосконалення членів громади, формування у них відповідальності за події, які відбуваються в житті громади.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Як ви розумієте поняття «соціальний проект»? Назвіть види соціальних проектів.
2. Визначіть параметри для розробки соціального проекту.
3. Дайте пояснення щодо моніторингу та оцінки соціальних проектів у територіальній громаді.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Розробити приклад соціального проекту, орієнтованого на вирішення проблем дітей, молоді чи сімей в умовах окремої територіальної громади.
2. Підготувати для обговорення приклади окремих соціальних проектів, які реалізуються у територіальних громадах України.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Соціальний проект, особливості його реалізації.
2. Ресурсне забезпечення соціальних проектів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. – К., 2005. – 176 с.
2. Курбатов В.И., Курбатова О.В. Социальное проектирование: Учеб. пособие. – Ростов н/Д.: Феникс, 2001. – 416 с.
3. Луков В.А. Социальное проектирование: Учеб. пособие. – 3-е изд. – М.: Флинта, 2003. – 240 с.

4. Семигіна Т.В. Робота в громаді: практика й політика. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 180 с.

Основні теоретичні поняття модуля:

місцеве самоврядування, соціальні послуги, соціальне замовлення, ресурси громади, соціальна програма, соціальний проєкт.

МОДУЛЬНО–ЗАЛКОВА КОНТРОЛЬНА РОБОТА

Питання

1. Охарактеризуйте завдання соціальних працівників у громаді.
2. Охарактеризуйте навички соціальних працівників у громаді.
3. Стратегії і тактики діяльності соціальних працівників у громаді.
4. Поясніть модель впровадження соціальних програм у громаді.
5. Дайте характеристику соціального проєкту і соціальної програми.
6. Які закони регламентують соціальну роботу в межах територіальної громади в Україні?
7. У чому полягає відмінність між моніторингом та оцінкою соціальних проєктів.
8. Які етичні принципи та дилеми виникають перед соціальним працівником у роботі з громадою?

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАЛКУ

1. Розкрийте сутність поняття «громада».
2. Охарактеризуйте різні підходи до розуміння громади.
3. Що вважається на Україні територіальною громадою?
4. Визначте напрями діяльності спеціалістів соціальної сфери, які працюють у громаді?
5. Назвіть основні складові соціальної роботи в громаді.
6. Визначте види ресурсів соціальної роботи в громаді.
7. Розкрийте теоретичні основи соціальної роботи в громаді.
8. Які соціальні інститути забезпечують соціальну роботу з населенням у громадах за кордоном?
9. Охарактеризуйте моделі роботи соціального працівника в громаді (за Д. Ротманом).
10. Дайте характеристику моделям соціальної роботи в територіальній громаді.

11. Розкажіть про соціальну роботу з громадами за інтересами, віртуальними, етнічними.
12. Поясніть роль груп самопомогі в організації соціальної роботи на рівні громади.
13. Розкрийте організацію догляду в громаді.
14. Охарактеризуйте політико-правове регулювання роботи в громаді за кордоном.
15. Дайте характеристику політико-правового регулювання роботи у громаді в Україні.
16. Визначте етапи розвитку самоврядування в Україні.
17. Охарактеризуйте соціальні послуги, які можуть надаватися соціальними працівниками та громадськими організаціями на рівні територіальної громади.
18. Назвіть і поясніть навички соціальних працівників, які необхідні для роботи в громаді.
19. Визначте завдання, що стоять перед соціальним працівником у роботі з громадою.
20. Якими методами можна визначати потреби та проблеми людей в окремих громадах?
21. Яка роль ініціативної групи у вирішенні проблем локального рівня?
22. Розкрийте стратегії і тактики діяльності соціальних працівників у роботі в громаді.
23. Дайте характеристику соціальних програм у громаді.
24. Визначте етапи впровадження програм у громаді.
25. Як ви розумієте поняття «соціальний проект»? Порівняйте з поняттям «соціальна програма».
26. Назвіть основні етичні принципи роботи з громадою.
27. Назвіть основні дилеми, які постають перед соціальними працівниками у роботі в громаді.
28. Поясніть відмінність між моніторингом та оцінкою соціальних проєктів.
29. Назвіть форми соціальної взаємодії у громаді.
30. Розкажіть про вплив засобів масової інформації на вирішення соціальних проблем у громаді.

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Аналіз соціуму – збір статистичних даних, за допомогою яких можна охарактеризувати життєву ситуацію населення в певному соціумі. До таких даних відносять кількість дітей та дорослих, людей з особливими потребами, осіб девіантної поведінки, дані про різні типи сімей, об'єкти культурно-освітнього призначення, соціальні служби різного типу, громадські організації тощо.

Благодійні фонди – недержавні організації, головною метою діяльності яких є здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб.

Взаємодія – погоджена дія між ким-, чим-небудь; система взаємно обумовлених індивідуальних дій, пов'язаних причинною залежністю, за якою поведінка кожного з учасників виступає одночасно стимулом і реакцією на поведінку інших.

Волонтер – фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно-корисний характер.

Грант – благодійний внесок або пожертвування, що має цільовий характер і надане фізичними або юридичними особами в грошовій і/або натуральній формах.

Громада (community) – це група людей, що об'єднана спільним походженням, расою, соціальним станом, релігійними переконаннями та місцем проживання – районом, населеним пунктом тощо, де розташована низка соціальних інститутів: сім'я, школа, церква, організації сфери дозвілля та медицини.

Громада територіальна – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

Громадські організації – це об'єднання громадян, створені для задоволення, представлення і захисту законних соціальних, економічних, культурних, національних, вікових, творчих і інших інтересів своїх членів.

Громадськість – організації, що утворюються за власною ініціативою засновників, незалежно від волі органів влади чи посадових осіб, без мети одержання прибутку та його перерозподілу між учасниками організації; ініціативні групи людей.

Ініціатива – здатність висувати нові ідеї, пропозиції, випереджати когось у дії, вчинку; вміння самостійно розпочинати яку-небудь справу.

Індикатор соціального проекту – це пряме, об'єктивне і доступне свідчення того, що результат досягнуто.

Методи соціальної роботи – сукупність прийомів і способів, які використовуються для стимулювання розвитку потенційних можливостей особистості, конструктивної діяльності щодо зміни несприятливої життєвої ситуації чи розв'язання проблем клієнтів та досягнення різноманітних професійних завдань соціального працівника.

Моніторинг – відстеження якого-небудь процесу або діяльності з метою встановлення ступеню відповідності того, що виконується, запланованим проміжним результатам.

Оцінка – процес детального аналізу та результатів діяльності і/або певного ефекту і співвіднесення цих результатів з визначеними критеріями

Партнерство – особливий вид відносин, при котрому люди чи організації об'єднують свої ресурси для виконання певної діяльності. Характеристика взаємовідносин; узгоджені та злагоджені дії учасників спільної справи, засновані на взаємовигідності та рівності.

Партнерство соціальне – система соціально-трудова стосунків, що забезпечують оптимальний баланс та реалізацію основних інтересів різних соціальних груп. Предмет соціального партнерства - політика в соціально-трудова сфері та регулювання трудових стосунків між сторонами. Мета соціального партнерства – забезпечення інтересів учасників соціально-трудова відносин, вироблення та проведення узгодженої соціально економічної та соціально-трудова політики.

Послуга – результат корисної діяльності окремих осіб, а також організацій, спрямованих на задоволення певних потреб людей.

Потреби – складові життєдіяльності, необхідні для функціонування і розвитку організму, людської особистості, соціальної групи, суспільства в цілому; спонукальна причина діяльності. Потреби поділяються на матеріальні – потреби в одязі, їжі, помешканні тощо; духовні – потреби в спілкування, творчості, самореалізації тощо; соціальні – потреби людини в медичному обслуговуванні, в гідних умовах праці, навчання, відпочинку.

Прийняття рішення – послідовність дій, які ведуть до досягнення мети, наприклад, розв'язання проблеми, вирішення складної ситуації.

Принципи соціальної роботи в громаді – основні вимоги до її змісту, організації та здійснення.

Проблема – складне теоретичне або практичне питання, що потребує вирішення. Питання, що має найважливіше життєве значення і

потребує якнайшвидшого розв'язання.

Проект – сукупність скоординованих дій з певними точками відліку та закінчення, які виконуються особою чи організацією для досягнення певних цілей з встановленими строками, ресурсами та параметрами виконання.

Проект соціальний – сконструйоване соціальне нововведення, метою якого є створення, модернізація чи підтримка в середовищі матеріальної або духовної цінності, яке має просторово-часові та ресурсні обмеження і вплив якого на людей визнається позитивним за своїм соціальним значенням.

Ресурси – джерело та арсенал засобів і можливостей, до яких можна вдаватися в міру необхідності з метою виконання певних завдань чи вдосконалення діяльності.

Соціалізація – процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням та відтворенням культури суспільства, внаслідок взаємодії людини з стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах.

Соціальна діагностика – встановлення відповідності (невідповідності) параметрів соціальної реальності (ресурсів, властивостей об'єктів, соціальних установок) соціальним показникам та нормативам.

Соціальна допомога – надання послуг та матеріальних ресурсів у різних формах на основі перевірки потреб або засобів для існування.

Соціальне замовлення – комплекс заходів організаційно-правового характеру, які спрямовані на вирішення соціальної проблеми у межах окремої адміністративно-територіальної одиниці, який здійснюється некомерційними організаціями за рахунок коштів бюджету та інших джерел на основі соціального контракту з органами державної влади чи місцевого самоврядування. При цьому вирішення соціальних проблем здійснюється, як правило, за допомогою цільових соціальних програм (соціальних проектів), а виконавець соціального замовлення визначається на конкурсній основі.

Соціальний захист – певні види колективного забезпечення, що мають на меті підтримку добробуту людей і включають у себе, окрім безпосередньої допомоги у складних життєвих ситуаціях, також запровадження превентивних механізмів, спрямованих на те, щоб запобігти виникненню таких ситуацій.

Соціальні ініціативи – діяльність різних організацій, об'єднаних ідеєю соціальної активності, турботи про навколишній світ і перетворення його засобами соціальних проектів.

Соціальні інститути – це специфічні соціальні утворення, що за-

безпечують відносну сталість зв'язків і відносин у межах соціальної організації суспільства, певні історично зумовлені форми організації та регулювання суспільного життя.

Соціальний капітал – мережа взаємостосунків між людьми, рівень розвитку «звичаєвого права», рівень довіри в суспільстві, тобто все те, що дозволяє діяти спільно та більш ефективно, досягаючи намічених цілей.

Соціальні норми і нормативи – показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами.

Соціальна політика – принципи і види соціальної діяльності, що спрямовують і регулюють відносини між індивідами, групами, громадами, соціальними інститутами; детермінують розподіл ресурсів і рівень благополуччя членів соціуму.

Соціальна практика – свідома, доцільна діяльність людей, спрямована на задоволення їхніх потреб, здійснення економічних і соціальних інтересів, до зміни соціальних та економічних умов життя.

Соціальна проблема – протиріччя на будь-якому рівні соціального життя між існуючим та таким, що має бути чи бажаним, яке викликає напруження в суспільстві (громаді).

Соціальні послуги – комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя.

Соціальне проектування – комплексна розробка, спрямована на створення науково-обґрунтованого та затребуваної моделі бажаного майбутнього з метою її подальшої реалізації у процесі практичної діяльності; побудова конкретних соціальних моделей, прогнозів, заснованих на соціологічних дослідженнях, економічних розрахунках, адміністративних новаціях тощо.

Соціальна технологія – комплекс методично описаних та практично впроваджених дій і/або процедур, що сполучені чи об'єднані в певній послідовності, і дають результат в соціальній сфері, який можна виміряти чи відчутти.

Спільнота – об'єднання людей з метою соціальної взаємодії. В основі утворення й функціонування соціальних спільнот лежать різноманітні чинники, особливості, ознаки: суспільний поділ праці,

сфера й характер діяльності, стабільність інтересів, потреб, цілей, завдань; походження, культури, менталітет.

Участь – виконання разом з ким-небудь якоїсь роботи, здійснення якоїсь справи; спільна дія, діяльність кого-, чого-небудь; співучасть, співпраця.

Фандрейзинг – комплекс заходів, включаючи набір спеціальних технологій, методик і засобів, спрямований на пошук фінансування, необхідного для забезпечення діяльності організації, включаючи реалізацію неприбуткових проєктів.

Цінності соціальні – фундаментальні соціальні блага, які забезпечують функціонування і розвиток суспільства (мир, соціальна справедливість, життя людини, розвиток особистості, гідність людини, належні умови життя і духовного розвитку). У широкому розумінні – значимість явищ, предметів, речей реальної дійсності з точки зору їхньої відповідності або невідповідності потребам суспільства, соціальної групи, індивіда.

Навчальне видання

СОЦІАЛЬНА РОБОТА У ГРОМАДАХ

Методичні рекомендації
до самостійної роботи студентів

Укладач
ПЕТРЕНКО Тетяна Вячеславівна